

O PRIPADNICIMA NEKATOLIČKIH VJERA U PULI OD XVII. DO XIX. STOLJEĆA

Slaven BERTOŠA, Pula

Autor je na temelju nekih arhivskih vrela analizirao malobrojnu nazočnost pripadnika islamske, evangeličke i pravoslavne vjere u Puli od početka XVII. do početka XIX. stoljeća. Riječ je o primjerima u puljskim matičnim knjigama, gdje se spomenute vjere navode isključivo u trenucima kada su na bilo koji način došle u doticaj s Katoličkom crkvom.

Uvodne napomene

Kada se raspravlja o nazočnosti pripadnika nekatoličkih vjera u Puli u razdoblju od početka XVII. do početka XIX. stoljeća, valja pripomenuti da puljske matične knjige mogu dobro poslužiti za zanimljivu analizu te problematike. Spomenute se vjere u tim dragocjenim povijesnim vrelima spominju rijetko, i to samo u slučajevima kada su njihovi pripadnici na bilo koji način došli u doticaj s katoličkom vjerom. Rad se, dakle, odnosi na analizu nazočnosti pripadnika nekatoličkih vjera u Puli koji su kao takvi zabilježeni u razmatranim vrelima. Potrebno je naglasiti vrlo velike razlike u običajima, kulturi, jeziku, mentalitetu, a napose u religijskim obredima, koje su postojale između pripadnika ostalih vjera i većinskoga katoličkog stanovništva. U doticajima između katolika i nekatolika katkada je dolazilo do prijepora i napetosti, pa čak i otvorenih sukoba.

Prema podacima iz dokumenata mogu se izdvojiti tri vjerske pripadnosti: islamska, evangelička i pravoslavna (s time da se pripadnici prvih dviju spominju isključivo kada se radilo o njihovim prelascima na katoličku vjeru).

Islamska vjera

Islamska se vjera u dokumentima spominje samo triput. U Knjizi krštenih početkom 1649. upisana je Lucija, koja je tada krštena u dobi od oko 30 godina. Obred je obavio puljski skolastik i kurat Giacomo Bonarelli. Navedeno je da je žena bila Turkinja, do tada pripadnica islamske («muamedanske») vjere (premda upis govori o »sekti«!), te da je najprije prešla na katoličku vjeru, a zatim je krštena. Vjerojatno je tada dobila spomenuto ime. Čin je obavljen u nazočnosti kanonika Giacoma Borija, prema pravilima rimskog

obreda. S obzirom na iznimnost situacije, žena je imala vrlo zanimljive kumove: bila su to osobno dva puljska providura: tadašnji Daniel Balbi i nekadašnji Domenico Orio. Zabilježeno je da je obred obavljen i u nazočnosti velikog broja ljudi (dokument br. 1: Turkinja koja je 1649. prešla na katoličku vjeru).¹

Drugi pripadnik te vjere bio je dječak koji se zvao Alvis, a bio je sluga puljskog nobila Francesca Pellizze. Ubilježeno je da se rodio kao Turčin te da ga je u Veneciji dao krstiti Alvis Marcello, bivši providur grada Soudhe (mletački *Suda*) na Kreti. Po njemu je, najvjerojatnije, dijete prilikom krštenja i dobilo ime. Dječak je 1693. u dobi od oko 14 godina umro u Puli. Pokopan je u katedrali.²

Pokrštavanjem turske djece u Rijeci u XVI. i XVII. stoljeću bavio se 60-ih godina Danilo Klen,³ a o prelasku s islamske na katoličku vjeru pisala je Olimpia Gobbi.⁴

Treći pripadnik islamske vjere bio je galiot, veslač na galiji čiji je vlasnik bio Filippa Donà, kojega je god. 1704. u puljskoj katedrali krstio biskup Bottari (ta je činjenica u upisu ubilježena dvaput!). Iako se islamska vjera izrijeком ne spominje, vjerojatno se radilo upravo o njoj, s obzirom na status krštenika. Spominje se samo da je imao oko 45 godina, a ime mu se ne navodi. Kumovi pri obredu bili su spomenuti Donà i Giovanni Domenico Semitecolo, soprakomit na galiji.⁵

Primjere etnocentričkih stereotipa vezanih za islamski svijet, ali i tolerancije prema turskim trgovcima i poslovnim ljudima u središtima gospodarske djelatnosti, poput Venecije i Trsta (posebice u XVII. i XVIII. stoljeću), podrobno su opisali Paolo Preto u studiji »Mleci i Turci«⁶ i skupina autora u tematskom zborniku »Trst i Turska«⁷.

Evangelička vjera

U Popisu krizmanih koncem 1723. spominje se Anna Maria, kći Antonija Augustina Rizija iz grada Valenze (u Padskoj nizini), koja se rodila u gradu Vismaru (kod Rostocka) u evangeličkoj (»luteranskoj«) vjeri (i ovdje se u upisu govori o »sekti«!). Odbacivši tu vje-

¹ DRŽAVNI ARHIV U PAZINU (dalje: DAP), kutija 25., Liber Baptizatorum (dalje: LB), IX.1.1., 6. siječnja 1649.

² *Morse Alvis nato Turco d'anni 14 in circa, fatto battezzare nell' Inclita Dominante dall' Eccellentissimo signor Alvis Marcello fu Provveditor alla Suda et hora serviva il Spettabile signor Francesco Pellizza, fu confessato et hebbe l' Estrem' Ontione, fu sepolto nella Cathedrale accompagnato da me Curato alla sepoltura* (isto, kutija 28., Liber Mortuorum (dalje: LM), IX.1.10., 7. rujna 1693.).

³ Danilo KLEN, »Pokrštavanje 'turske' djece u Rijeci u XVI. i XVII. stoljeću«, *Historijski zbornik*, god. XXIX.–XXX., Zagreb, 1976.–1977., str. 203–207.

⁴ Olimpia GOBBI, »Quando il Turco si fece cristiano: conversioni di schiavi e relativo cerimoniale«, u: *Pirati e corsari in Adriatico* (uredio Sergio ANSELMi), Milano, 1998., str. 145–157.

⁵ *Schiavo nella Galleria dell' Eccellentissimo signor Filippo Donà venuto nella Santa Fede premissis premitendis fu battezzato nella Chiesa di questa Catedral dall' Illustrissimo et Reverendissimo Monsignor Giuseppe Maria Bottari Vescovo di questa diocesi, essendo d'anni 45 in circa, di esso fu Padrino l' Eccellentissimo signor Filippo sudetto et Mico fù cresimato dal sudetto Monsignor Illustrissimo essendo stato tenuto a questo Sacramento dall' Eccellentissimo signor Giovanni Domenico Semitecolo Sopracomito di Gallera* (DAP, kutija 25., LB, IX.1.2., 10. veljače 1704.).

⁶ Paolo PRETO, *Venezia e i Turchi*, Firenze, 1975.

⁷ *Trieste e la Turchia. Storie di commerci e di cultura* (ured. Gino PAVAN), Trst, 1996.

ru, prihvatila je katoličku, nakon čega ju je puljski biskup Giuseppe Maria Bottari krizmao u gradskoj katedrali. Tom joj je prigodom kuma bila puljska plemkinja Isabella Lombardo, rođena Bottari. Kurat Bernardo Leonardelli (u dokumentu *Lonardel*) svojim je potpisom potvrdio vjerodostojnost učinjenog obreda (dokument br. 2: Prelazak s evangeličke na katoličku vjeru god. 1723.).⁸

Pravoslavna vjera

Pripadnici pravoslavne vjere najviše se spominju u maticama umrlih. Jednim su dijelom bili vezani za nazočnost hajdučkih doseljenika iz Crmnice, koji su u Pulu došli tijekom 70-ih godina XVII. stoljeća, premda je među hajducima bilo i katolika.⁹ Osim toga, pravoslavni su se u maticama obilježavali izričajem *di rito greco*, koji valja razlikovati od izričajâ *di nazione greca* ili samo *greco*, koji su se odnosili na zemljopisno područje, a ne vjersku pripadnost. Mogli su, stoga, označavati Venecijanca koji je određeno vrijeme živio na mletačkim posjedima na Levantu (što se, dakako, vidjelo iz prezimena). Oznaka *greco* i inače je u mnogim slučajevima s vremenom pretvorena u prezime. No, svakako je među doseljenicima iz grčkih pokrajina bilo pripadnika pravoslavne vjere, a također i među onima koji su se doselili iz Dalmatinske zagore.

Unatoč stajalištima Svete Stolice prema unijatima, vjernici latinskog obreda nisu ih smatrali ravnopravnima, a u pojedinim su ih situacijama doživljavali kao krivovjernike. Pravoslavne etničke skupine koje je mletačka vlast naseljavala u Puli i njezinoj okolici nisu se uspjele održati kao skupine zasebnih narodnih karakteristika. Uglavnom su napuštali dobivena zemljišta i odlazili (najčešće u staru postojbinu) ili su se potpuno stopili s većinskim hrvatskim i talijanskim etničkim elementom.¹⁰ Iznimku čini jedino pravoslavna skupina u selu Peroju sjeverozapadno od Pule, no niti njoj mletačke vlasti nisu dopustile izgraditi crkvu za vršenje pravoslavnog obreda, jer su smatrale da bi to štetilo državnim interesima. Tek je austrijski car dozvolio da se u XIX. stoljeću (1834.) za potrebe pravoslavnih vjernika u tom selu – inače većinskoga katoličkog stanovništva – podigne crkva sv. Spiridona.¹¹ Dotad je jedina crkva za vršenje istočnog obreda bila crkva sv. Nikole u Puli.

Godine 1583., zaslugom mletačkog rektora za doseljenike u Istru Marina Malipiera, Grci su dobili dozvolu da u toj crkvi mogu vršiti bogoslužje po svojem obredu. U relacijama puljskog biskupa Giuseppea Marije Bottarija može se pročitati da je jedna od 12 puljskih crkava pravoslavna, da u toj crkvi sakramente primaju i pravoslavni Perojci, da je Peroj u

⁸ DAP, kutija 26., *Elenco Cresimati*, IX.1.3, 21. studenoga 1723.

⁹ O hajducima u Puli usp. Miroslav BERTOŠA, »Hajdučka epizoda naseljivanja Puljštine (1671.–1675.). Prilog problematici organizirane kolonizacije mletačke Istre«, *Jadranski zbornik*, sv. VIII., Rijeka – Pula, 1973., str. 105–160.

¹⁰ Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, »Konfesionalne povlastice dane Grcima doseljenim u Pulu i u Puljštinu 1578.–1581. godine«, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 6., Rijeka, 1988., str. 160; ISTI, »Naseljavanje Crnogoraca u Peroj 1657. godine«, *Prilozi o zavičaju*, knj. 6., Pula, 1990., str. 65–87.

¹¹ Ivan GRAH, »Peroj u relacijama puljskih biskupa 1660.–1802.«, *Prilozi o zavičaju*, knj. 6., Pula, 1990., str. 103–104.

cjelini »zaražen istočnim raskolom«, iako je povjeren skrbi katoličkog župnika (relacija iz 1707.), da bi nestalo raskolnika i čitavo bi selo biskup doveo u zajedništvo ako nakon monahove smrti ne dođe drugi da ga zamijeni (1714.), da većina Perojaca prima sakramente u pravoslavnoj crkvi u Puli, premda u selu živi katolički župnik (1717.). Mletački je Senat u više navrata isticao da pravoslavni Perojci spadaju pod jurisdikciju katoličkog župnika u Peroju.¹² U relacijama puljskih biskupa često se spominje filadelfijski arhiepiskop sa sjedištem u Veneciji. Od 1557. on je u ime carigradskog patrijarha vršio jurisdikciju nad Grcima istočnog obreda koji su živjeli u granicama Mletačke Republike. Rimokatolička crkva, međutim, nije priznavala njegovu službu, a mletačke su vlasti sve Grke istočnog obreda smatrale ujedinjenima s Katoličkom crkvom. Stoga su sve njihove crkve i općine (pa tako i onu jedinu u Puli) podčinile nadzoru dijecezanskih biskupa. Puljski su biskupi pokušavali dovesti pojedine puljske pravoslavne svećenike u stvarno zajedništvo s Katoličkom crkvom, ali nisu nikad nastojali izvršiti kanonski pohod njihove crkve prema odluci mletačkih vlasti.¹³

Koje podatke o pravoslavnim žiteljima nalazimo u puljskim maticama?

Godine 1665. u Puli je umro pravoslavni svećenik (izvorno: *Prette delli Greci*) koji se zvao Kristofor, a imao je 50 godina.¹⁴

U drugoj se polovini XVII. stoljeća spominju hajduci i hajdukinje. Tako je u rujnu 1695. u dobi od oko 50 godina umrla hajdukinja Dafina, za koju je u kratkom upisu izričito navedeno da je bila pravoslavne vjere. Pokopana je u pravoslavnoj crkvi, a obred je vodio pravoslavni kaluđer.¹⁵ Upisana je u matičnu knjigu zbog već spomenutog razloga da je crkva sv. Nikole bila pod nadzorom dijecezanskog biskupa.

Da je među hajducima svakako bilo i katolika potvrđuje upis iz 1671. Kao katolikinja u Puli je tada pokopana 15-godišnja hajdukinja Kata, koja je u upisu u Knjizi umrlih označena kao nova doseljenica. Kako župnik nije bio pozvan navrijeme, umrla je bez ispovijedi. Ukop je obavljen u crkvi sv. Franje.¹⁶

Nekoliko dana kasnije u Puli je kršten Luka, sin Vuka Vidakovića iz Perasta (za kojeg stoji da je bio hajduk) i njegove zakonite supruge Jane. Obred je 7. listopada 1671. obavio kurat Pietro Agostino, a upis u knjigu učinjen je 15. listopada. Kao kumovi dječakovi ubilježeni su kanonik Zuanne Difaro i Anastasia, supruga pokojnog Antonija Ragazzija iz grada Trevisa.¹⁷

¹² *Isto*, str. 104.

¹³ *Isto*, str. 98.

¹⁴ *Morse il Prette delli Greci nominato Christoforo di età de anni 50* (DAP, kutija 28., LM, IX.1.9., 4. prosinca 1665.).

¹⁵ *Morse Daffina Aiduca di rito greco d' età d' anni 50 in circa fu sepolta nella Chiesa de Greci accompagnata da quel Calogero alla sepoltura* (*isto*, IX.1.10., 11. rujna 1695.).

¹⁶ *Obito di Catta Haiduca Nova habitante d' anni 15 in circa morse senza Confessione per non esser stato chiamato il Curato, sepolta nella Chiesa di San Francesco* (*isto*, IX.1.9., 7. listopada 1671.).

¹⁷ *Luca figliolo di Vuce Vidacovich da Perasto Haiduco procreato con Giana sua legittima consorte, battezzato da me Pre Pietro Agostino Curato li 7 ottobre prossimo passato. Compari il signor Pre Zuanne Difaro Canonico et Donna Anastasia moglie del quondam signor Antonio Ragazzi da Treviso* (*isto*, 15. listopada 1671.).

Godine 1685. u Puli je umrla 60-godišnja Marietta Lintinò. Upisano je da je primila sve presvete sakramente te da su kanonici Cipriotto, Razzo, Janko te kurat i kanonik Liberal Vio (koji ju je i upisao u knjigu) obred obavili u katedrali. Pokopana je u pravoslavnoj crkvi, no nije navedeno zbog čega. Naime, nigdje izrijekom nije kazano da se radilo o pravoslavnoj vjernici.¹⁸

Zanimljivi su i podaci koji se odnose na XVIII. stoljeće i na pripadnike grčke obitelji u matice upisane u talijaniziranom obliku *Valassi*. Za neke od njih izrijekom je navedeno da su bili pravoslavne vjere, dok su drugi prihvatili katoličku. Primjerice, u Knjizi krštenih u lipnju 1722. kuma na obredu bila je Perina, žiteljka Pule i kći Dimitrija Valassija, koji je bio pravoslavne vjere.¹⁹ Perinina majka i Valassijeva supruga Katarina u istom se statusu spominju nekoliko godina kasnije.²⁰

Anastazija Valassi umrla je u Puli 1758. Zabilježeno je da je krštena kao pripadnica pravoslavne vjere, ali da je još kao djevojčica prihvatila katoličku. Njezina je smrt nastupila iznenada, 12. kolovoza u 6 sati, navodno od ognjice. Osim bolesničkog pomazanja, nije primila svete sakramente. Njezin je suprug bio *messer* Daniel Missio iz Furlanije. Svećenik koji ju je dan kasnije upisao u Knjigu umrlih naveo je kako misli da je imala oko 36 godina.²¹

Da su odnosi između katoličke crkvene vlasti i pravoslavnih svećenika bili vrlo zaoštreni svjedoče i sukobi oko ukopa pravoslavnih žitelja, o čemu u puljskim maticama postoji nekoliko svjedočanstava. Primjerice, u kući čiji je vlasnik bio Zuanne della Zuanna umrla je koncem kolovoza 1773. dvomjesečna Katarina, kći Franje Popova, koja se rodila u selu Peroju, u pravoslavnoj vjeri. Krštena je uranjanjem.²² Upravitelj crkve sv. Nikole, koja je bila glavna crkva za pravoslavne Perojce, htio je izvjesiti zastavu s pravoslavnim svećeničkim oznakama i otići uzeti mrtvo tijelo. Ono se nalazilo unutar katoličke župe i time se ignorirala crkvena vlast katoličkog župnika Dona Niccolò Leonardellija (koji je i sastavio upis). Pravoslavni je svećenik upozoren da se dotadašnji običaji s njihove strane ne smiju mijenjati. Don Leonardelli je, stoga, po običaju i načinu podigao mrtvo tijelo i otpratio ga do ograde pravoslavne crkve. Tamo su ga, unatoč činjenici da ih je službenik

¹⁸ *Passò da questa alla miglior vita la signora Marietta Lintinò di anni 60 incirca hebbe tutti li santissimi sacramenti gli furono fatti tutto il funerale nella Cathedrale accompagnata dalli Reverendi Canonici il Cipriotto, Razzo, Janco, et da me Liberal Vio Canonico e Curato, fu sepolta nella Chiesa de Greci havendo così attestato etc. (isto, 26. svibnja 1685.).*

¹⁹ *La signora Perina figliola del signor Dimitrio Valassi de Ritto Greco habitante in questa Città (isto, kutija 26., LB, IX.1.3., 1. lipnja 1722.).*

²⁰ *La signora Cattarina consorte del signor Dimitrio Valassi di Ritto Greco (isto, 19. ožujka 1726.).*

²¹ *Donna Anastasia nata Valassi battezzata nel Ritto Greco ma da fanciulla fece uso della legge Cattolica Romana sino al fine del suo spirare, la sua morte fu stata quasi all' improvviso la sera antecedente fu aggiunta quanto si disse la febbre, à 6 hore circa spirò, senza esser amministrato li Sacramenti necessarij solamente dell' estrema Untione, moglie fu de messer Daniel Misso dal Friulle, morse al mio credere in età de anni 36 circa (isto, kutija 29., LM, IX.1.11., 13. kolovoza 1758.).*

²² Valja pripomenuti da postoje tri načina obavljanja krštenja: polijevanjem vodom (za katolike), uranjanjem (za pravoslavne) te škropljenjem (koje se danas ne koristi). Podatak dugujem msgr. Ivanu Grah, župniku u Ližnjanu.

gradske vlasti obavijestio da će tijelo biti doneseno, pa su to znali, odbili primiti na ukop. Stoga se katolički svećenik okrenuo i tijelo otpratio do katedrale, gdje je ono na groblju i pokopano (dokument br. 3: Ukop dvomjesečne Katarine Popov).²³

Slično se dogodilo i u svibnju 1783. Tada je umro Teodor Valentić, vojnik družine kapetana Ivana Sudarića u službi mletačkog rektora Pietra Bemba kao njegov čuvar. Smrt je nastupila 9. svibnja u dva sata noću, a upis u knjigu obavljen je dan kasnije. Kako je bio pravoslavne vjere, uz njega je u trenutku smrti bio njihov svećenik. Nakon Valentićeve smrti on je svojom odlukom dao prenijeti tijelo, »kao da na to ima pravo«, i odnijeti ga u svoju crkvu. Kad je to kaptol doznao, arhiđakon Lombardo podnio je prosvjed mletačkom rektoru, jer se zaobišlo katoličkog župnika. Pravoslavni je svećenik morao tijelo vratiti u vojarnu iz koje ga je podigao. Tada je kanonik Domenico Fragiaco, zajedno sa sakristanom, pokojnika odnio do pravoslavne crkve. U njoj je, međutim, naišao na zatvorena vrata, pa je umrlog morao donijeti do katedrale i pokopati ga na groblju (dokument br. 4: Ukop vojnika Teodora Valentića).²⁴

U dobi od oko 45 godina u Puli je početkom prosinca 1784. umro Todor Opačić, sin »pokojnog Vuka, to jest Luke« iz Kaštela Žegarskog u Dalmaciji. Bio je pravoslavne vjere, inače vojnik u straži puljskog kneza-providura Niccolòa Morosinija. Sakramente mu je dao pravoslavni kapelan Salamon Jovičić (Jova). Ovaj je put tijelo umrlog iz providurove vojarne odmah do pravoslavne crkve odnio katolički župnik u pratnji trojice klerika i sakristana, ali su se ponovno našli pred zatvorenim vratima. Župnik je četiri puta pokucao kamenom, ali ih nitko nije otvorio. Zato su se vratili i tijelo odnijeli do katedrale, gdje su ga dan poslije pokopali na groblju (dokument br. 5: Ukop Todora Opačića iz Kaštela Žegarskog).²⁵

Gotovo se identična situacija dogodila i koncem ožujka 1795. Tada je umro Petar Stigor, pravoslavne vjere, inače vojnik u straži kneza-providura Zan Alvisea da Mosta. U trenutku smrti uz njega je bio pravoslavni kapelan. Katolički župnik, uz asistenciju jednog svećenika i trojice klerika, besplatno je otpratio tijelo do pravoslavne crkve. Učinio je to uz dozvolu javne vlasti na koju mu je ukazao kaplar straže koja se nalazila baš na granici područja pravoslavne crkve. Tamo je naišao na zatvoreni raštel.²⁶ Kako nitko nije odgovorio na kucanje, morali su se vratiti, a tijelo su ostavili na čuvanje osobi koja je bila zadužena za prijenos pokojnika. Tada je mišljenje o tome što učiniti prepušteno knezu-providuru i Savjetu za zdravstvo. Nakon donesenih odluka tijelo je doneseno na katoličko groblje, gdje je i pokopano (dokument br. 6: Ukop vojnika Petra Stigora).²⁷

²³ DAP, kutija 29., IX.1.11., 28. kolovoza 1773.

²⁴ *Isto*, IX.1.12., 10. svibnja 1783.

²⁵ *Isto*, 6. prosinca 1784.

²⁶ Raštel = vrata koja priječe ulaz.

²⁷ *Isto*, 31. ožujka 1795.

Zaključak

Pravoslavni se svećenici, kako je rečeno, nisu htjeli prilagoditi postojećim životnim uvjetima i vrijedećim političkim i vjerskim normama, a niti poštivati crkvene propise. Naime, ako se tijelo umrle osobe (pravoslavne vjere) nalazilo na području katoličke župe, onda ga je do groblja (pravoslavne crkve) na kojem se trebao obaviti ukop morao otpratiti katolički, a ne pravoslavni svećenik. Tek kada je pokojnik donesen do tamo, obred je preuzimao pravoslavni svećenik.

Na primjeru malobrojnoga pravoslavnog stanovništva u Puli (i njezinoj okolici) mogu se proučavati specifične društvene, gospodarske, političke, a posebice kulturne, mentalne i vjerske pojave, koje su pratile proces preseljavanja etnički i vjerski heterogenih mletačkih podanika. Postojeći sukobi potvrđuju da su pravoslavni žitelji nesumnjivo predstavljali strano tijelo u tadašnjem političkom, gospodarskom, kulturnom, a posebice vjerskom životu Pule i Istre. Nisu bili dragovoljno prihvaćeni jer su svojom nazočnošću unosili nemir i izazivali napetost u odnosima s većinskim katoličkim žiteljstvom. Do toga je dolazilo i zbog već naglašenih velikih razlika u običajima, kulturi, jeziku, mentalitetu i vjerskom obredu.

Dokument br. 1: Turkinja koja je 1649. prešla na katoličku vjeru

Io Giacomo Bonarelli scolastico et curato batezai Donna Lucia de anni 30 in circa già turcha della setta maumettana, la quale fu prima entrata nella Santa Fede et poi Cathechizata alla presenza del molto Reverendo signor Don Giacomo Bori Canonico et Vicario osservato però la cerimonia giusto il ritto romano. Fù patrini al sacro fonte l' Illustrissimo signor Daniel Trevisan, Conte et Provveditor di questa Città di Pola, et anco l' Illustrissimo signor Domenico Orio già Conte et Provveditor et alla presenza di molto Popolo.

Dokument br. 2: Prelazak s evangeličke na katoličku vjeru

Adi 21 Novembre 1723. Pola. Monsignor Illustrissimo et Reverendissimo signor Giuseppe Maria Bottari Dignissimo Vescovo di questa Città, cremò Anna Maria figliola di Antonio Augustin Rizzi da Valenza del Pò nata nella Città di Vismar nella Setta luterana et questo havendo obgiurato la tal setta in questa Cattedrale avanti di esser cremata. Comare fu l' Illustrissima signora Isabella Lombardo nata Bottari. Et Io Don Bernardo Lonardel Curato qui fedelmente registrai la sudetta Confessione.

Dokument br. 3: Ukop dvomjesečne Katarine Popov

In casa di Zuanne della Zuanna compì heri il breve corso di suoi giorni che furono il periodo di due mesi una Creatura di nome Cattarina che fu battezzata per Imersionum per esser nata figlia di Francesco Popò della Villa Peroi di rito greco. Pretendeva l' officiatore di questa Chiesa di San Niccolò ch' è la Matrice de Greci Perojesi d' inalberare stendardo e con l' insegne loro sacerdotali, andar francamente à levare quel Cadavere ch' era dentro questa Parochia, senza voler riconoscere alcuna dipendenza da me Parroco Curato di questa Città Don Niccolò Leonardelli come generalmente s' usa anche tra Latini Parrochi, previa un Intimazione de nihil innovetur per loro parte da me sudetto Parroco Curato mo-

dis et formis fu levato anzidetto piciol cadavere, fu accompagnato sino al recinto della loro Greca Chiesa, ove nonostante il Cognito e Protesto fattoli precorrere dal Pubblico ufficiale di questa Carica, non fu da essi accettato talchè, girato bordo, fu accompagnato alla Chiesa Cattedrale e seppellito nel Cemeterio.

Dokument br. 4: Ukop vojnika Teodora Valentića

Teodoro Valentich Greco, soldato della Compagnia Capitan Zuanne Sudarich, della Guardia e distaccamento di questo Eccellentissimo Rappresentante signor Pietro Bembo, la scorsa notte alle ore due passò all' Eternità assistito dal Capelano de Greci, quale il di seguente alla morte arbitrariamente levò il Cadavere con pregiudizio del diritto Parrocchiale, lo condusse alla sua chiesa, il che inteso dal Reverendissimo Capitolo si portò il Reverendissimo signor Archidiacono Lombardo presentar l' istanza a questo Eccellentissimo Rappresentante, sendo me infrascritto annullato, fu obbligato il Capelano de Greci far ricondur il Cadavere al Quartier ove spirò, et indi levato dal Reverendissimo signor Canonico Don Domenico Fragiaco, et il signor Sacrista fu acompagnatto alla Chiesa de Greci, ove ritrovata la Porta seratta, lo riconducè alla Cattedrale, e fu sepolto in Cimiterio.

Dokument br. 5: Ukop Todora Opačića iz Kaštela Žegarskog

Tòdoro Opacith quondam Vucco o sia Lucca della Villa Zegaro in Dalmazia di nazione Greco in età d' anni 45 circa soldato della Guardia di questo Quartiere del Nobil Homo Niccolò Morosini Pubblico Rappresentante Conte Provveditor in questo giorno al ore 17 circa passò all' Eternità, fu sacramentato dal Capellano de Greci Don Salamon Jova, in questa sera fu levato il suo Cadavere nel Quartier di Sua Eccellenza Conte Provveditor da me sottoscritto, dal signor Sacrista, e tre Chierici per commissione del Publico Rappresentante, fu portato alla Chiesa de Greci, e fu trovata la porta serrata, hò picchiato alla stessa porta quatro volte con un sasso in mano e non si trovò alcuno che l' apra e così siamo ritornati con lo medesimo cadavere alla Cathedrale, ed il giorno seguente fu tumultato in questo Cimiterio.

Dokument br. 6: Ukop vojnika Petra Stigora

Pietro Stigor di nazione Greco soldato de Validi nel Corpo di Guardia di Sua Eccellenza Zan Alvise da Mosto Conte Proveditor di questa Città nella scorsa notte all' ore 7 passò all' Eternità assistito dall' attuale Capelano di cotesta chiesa di rito Greco. Fu accompagnato per carità da me infrascritto Parroco Curato, da numero 1 Sacerdote e da numero 3 Chierici dietro le pubbliche sovrani deliberazioni ed l' aviso fattomi aver per mezzo del Caporale di questa Guardia al Confine della Chiesa sudetta di rito Greco ove trovai rinchiuso il Rastello, e fatte fare dal Nuziolo varie battute non fu alcuno che rispose, lo lasciai alla Custodia de Porta Morti fino a tanto che rasegnai l' affare a Sua Eccellenza Conte Proveditore e dal Spettabile Collegio di Sanità, dietro poi alle loro deliberazioni mi fu commesso con particolare Desiderio di levarlo da quel luogo e ricondurlo al nostro Cimiterio ove giace sepolto.

*Summary**ABOUT NON-CATHOLIC BELIEVERS IN PULA BETWEEN 17TH AND 19TH CENTURIES*

On the basis of the archival sources author analyses a numerous insignificant presence of the Islamic, Evangelic and Orthodox believers in Pula between the beginning of the seventeenth and the beginning of the nineteenth centuries. In the registers of born and deceased these non-Catholic believers are mentioned only when they in some way came in touch with the Catholic Church. The relationship between Catholic Church authorities and the Orthodox priests was very often spoiled by the quarrels about the burial of the Orthodox believers, since Orthodox priest did not want to adjust to the existing life style and the political and Church rules. On the other hand, Evangelic and Islamic believers were accepted in the society of Pula more like an allurements. This can be proved by the fact that at act of conversion of such believers (and those were not numerous) the godfathers of these converters were very prominent state officials, such as providures or city chapter members.